

Max von Sydow

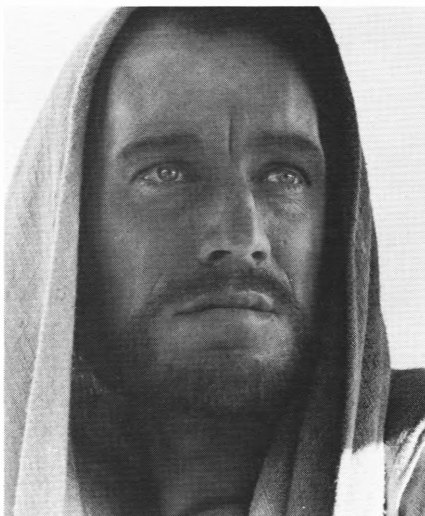

Dødens ridder, selvforagtede kunstner, udvandrers, Jesus, djævluddriver, lejermorder, fanatisk ballonfarer. Max von Sydow har været vidt omkring. Og hans vej falder også forbi Danmark. Han er Strindberg i Henning Carlsens Gauguin-film, han skal spille faderen i den dansk-svenske Pelle Erobreren og han har planer om at debutere som instruktør med en danskproduceret filmatisering af Herman Bangs Ved Vejen

af Henrik Lundgren

Faktisk har danskerne haft gode chancer for at komme tæt på skuespilleren Max von Sydow. Og dermed menes ikke bare de gæstespil, han direkte har aflagt i København: I 1971 var han Strindbergs sandheds-søgende andet jeg i Alf Sjöbergs iscenesættelse af »Brända tomten« ved Dramatens gæstespil på Det kgl. Teater, to år senere Gregers Werle i Ingmar Bergmans opsætning af »Vildanden« ved samme ensembles gæstespil på Folketeatret. Nej, i de år Max von Sydow sprang afgørende ud som karakterfremstiller i Ingmar Bergmans regi, var han tilknyttet det nærmeste nabo-ensemble: Malmö Stadsteater.

Max von Sydow har ikke selv lagt skjul på, at det var med Ingmar Bergman, det begyndte (og nogle vil vel hævde, at det også er med ham, Max von Sydows 'seriøse' karriere er sluttet, men det er en anden sag). 15 år gammel i 1944 så professor-sønnen fra Lund sin første Ingmar Bergman-opsætning i Malmö (Strindbergs »Pelikanen«) – og derfra var der ikke meget mere at rafle om. Han søgte ind på Dramatens elevskole og fik allerede i læreårene her sin første filmrolle i Alf Sjöbergs *Bara en mor* (1949). Rollen spillede på det landlige, stovte i von Sydows udseende – samme 'kvalifikationer', der place-

rede ham i Sjöbergs filmatisering af Strindbergs *Frøken Julie* (51). Her er han en naiv staldkarl, inkarnationen af den ubevidste seksualitet, der driver figurerne fremad i deres handlinger: I en meget markant indstilling lader Sjöberg von Sydow skjule sig bag statuen af en halvnøgen kvinde, mens han belurer Jean og Julie.

Man kunne i virkeligheden forestille sig, at Max von Sydow ville være blevet sat i en bestemt 'landlig' bås, hvis ikke Ingmar Bergman var kommet ind i billedet: Selv har han, i forbindelse med Jan Troells *Udvandrerne*, fremhævet, at hans 'modersmål' er smålandsk (»jag är mer smålänning än något annat, Dädesjö och Misterås i Kronobergs län var mina sommarland – jag har nästan sett Karl Oskar och hört honom«). Men i 1955 hentede Bergman von Sydow til Malmö til et helt andet repertoire: Vilhelm Mobergs »Lea och Rakel«, Tennessee Williams' »Kat på et varmt bliktag« (hvor en samtidig anmelder mente, at »Max von Sydows spil i Bricks rolle giver forestillingen en drejning i retning af det patetiske, hans tunge skikkelse og ansigtet med de hårde skygger stjæler interessen fra de andre individuelle tragedier«) og »Peer Gynt« i 1957, hvor det bemærkelsesværdigt nok især var von Sydows spil som den ældre Peer Gynt, der fremhævedes. I sin bog »Ingmar Bergman på teatern« understreger Henrik Sjögren det »skær af tragisk ensomhed«, der var over figuren i slutningen: »Løget var skrækket, Max von Sydow var kommet frem til Peers inderste nøgne kerne, mennesket under trolden.« Fra starten synes det at have været denne evne

til at fremstille det ensomme og lidelsesfyldte, der har fascineret Bergman hos von Sydow: »Det er lidenskaben i denne forestilling, som giver mening til teksten og rykker den helt ind på livet af os,« skrev Jarl W. Donnér i Skånska Dagbladet om samarbejdet mellem Bergman og Sydow i »Misantropen« (58), hvor von Sydows Alceste blev opfattet som en forstudie til Ibsens Gregers Werle med den tragiske ideale fordring. Og i deres sidste større Malmö-samarbejde samme år, Goethes »Urfaust«, portrætterede von Sydow Faust først og fremmest som den skuffede idealist.

På det tidspunkt var deres film-samarbejde allerede begyndt. I 1956 spillede Max von Sydow ridderen i Bergmans *Det syvende segl*, i 58 magnetisøren Vogler i *Ansigtet*, i 59 hævneren Töre i *Jomfrukilden*, i 62 fiskeren Jonas (som begår selvmord ved tanken om atombomben) i *Lys i mørket* (Nattvardsgästerna). I alt 11 Ingmar Bergman-film har Sydow medvirket i, med en tydelig kulmination i *Skammen* (68), *Passion* (69) og *Beröringen* (The Touch, 70). – Direkte adspurgt om den rolle, Max von Sydow har spillet i instruktørens filmiske univers, svarer Bergman i interview-bogen med kritiker-panelet Stig Björkman, Torsten Manns og Jonas Sima:

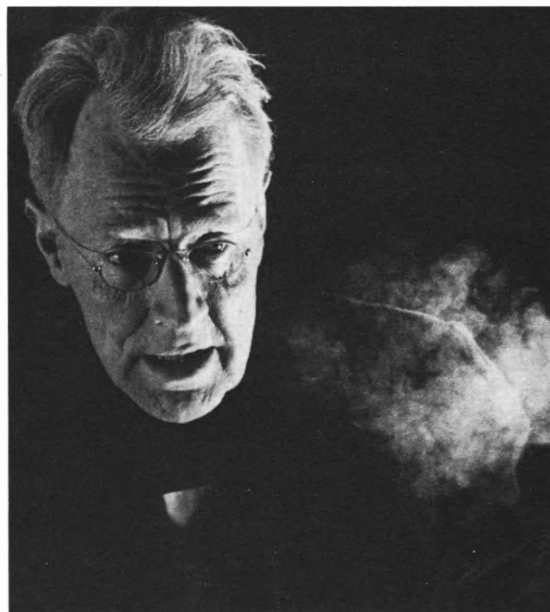
»Max von Sydow har betydet kolossalt meget for mig. (Han) er gennemsnitlig som skuespiller, robust og teknisk holdbar. Hvis jeg skulle have haft en psykopat til at fremstille de her svært psykopatiske roller, ville det være blevet uudholdeligt. Det gælder om at afspejle en brist, ikke om at have den ...«

Om noget er det vel denne evne til at lade det patologiske lure under en overflade af tilsyneladende normalitet, der har gjort Max von Sydow fascinerende som skuespiller. Tydeligst lader Bergman tilskueren se revnerne hos Jan i *Skammen*: kunstneren, som bryder moralsk sammen i en katastrofesituation – for Bergman handler det direkte om spørgsmålet, »hvor meget af en fascist rummer du og jeg inde i os selv? I hvilken situation går vi over fra at være gode socialdemokrater til at blive aktive nazister?« Problemstillingen forfølges videre i *Passion*, hvor det er fristende (med Morten Pil i Information, 26.5.70) at se figuren som en art bergmansk prototype: Andreas Winkelman »er den selvforagtede martyr, som så ofte har figureret i Bergmans film, og som blot denne gang hedder Andreas Winkelman, som Bergman selv siger til slut i filmen. Han plages af en evig dårlig samvittighed over sin egen betydningsløshed og passivitet, over sin frygt for at blive ydmyget og lide nederlag. Han er – som den mandlige hovedperson i *Skammen* – Bergmans specielle personifikation af humanistens magtesløshed over for en ubegribelig universal vold.« – Netop denne magtesløshed hos det moderne velfærdsmenneske udforsker Bergman og Max von Sydow videre i *Beröringen*, hvori han er Bibi Anderssons tilsyneladende forstående og beherskede ægtemand. Men netop i de scener, hvor det fremgår, at affæren mellem Bibi Andersson og Elliott Gould er af en så faretruende karakter, at hun bevæger sig på sammenbruddets rand, bliver det også klart, hvor lidt hendes overlægge ægtemand – von Sydow – i virkeligheden evner at stille op.

Max von Sydow

(f. 1929)

- 1949: Bara en mor/ Kun en mor
I: Alf Sjöberg
- 1951: Fröken Julie/Fröken Julie
I: Alf Sjöberg
- 1953: Ingen mans kvinna/Ingen mands kvinde
I: Lars-Eric Kjellgren
- 1956: Rätten att älska
I: Mimi Pollak
- 1957: Det sjunde inseglet/
Det syvende segl
I: Ingmar Bergman
Prästen i Uddarbo
I: Kenne Fant
Smultronstället/Ved vejs ende
I: Ingmar Bergman
- 1958: Nära livet/Livets under
I: Ingmar Bergman
Spion 503
I: Jørn Jeppesen (Danmark)
Ansigtet/Ansigtet
I: Ingmar Bergman
- 1960: Jungfrukällan/Jomfrukilden
I: Ingmar Bergman
Bröllopsdagen
I: Kenne Fant
- 1961: Såsom i en spegel/Som i et spejl
I: Ingmar Bergman
- 1962: Nils Holgerssons underbara resa/
Niels Holgerssens vidunderlige rejse
I: Kenne Fant
Älskarinnan/Elskovsfeber
I: Vilgot Sjöman
- 1963: Nattvardsgästerna/Lys i mørket
I: Ingmar Bergman
- 1965: The Greatest Story Ever Told/The Greatest Story Ever Told
I: George Stevens (USA)
4x4, Uppehåll i myrlandet/Nordisk kvadrille, Op-
hold i Myrlandet
I: Jan Troell
The Reward/Dusøren
I: Serge Bourguignon (USA)
- 1966: Hawaii/Hawaii
I: George Roy Hill (USA)
The Quiller Memorandum/Quiller memorandum
I: Michael Anderson (England)
Här har du ditt liv/Her har du dit liv
I: Jan Troell
- 1968: Vargtimmen/Ulvetimen
I: Ingmar Bergman
Svarta palmkronor
I: Lars Magnus Lindgren
Skammen/Skammen
I: Ingmar Bergman
- 1969: Made in Sweden/Made in Sweden
I: Johan Bergenstråhle
En passion/Passion
I: Ingmar Bergman
- 1970: The Kremlin Letter/Brevet fra Kreml
I: John Huston (USA)
- 1971: The Night Visitor
I: Laslo Benedek (USA)
Utvandarna/Udvandrerne
I: Jan Troell
Beröringen/The Touch/ Beröringen
I: Ingmar Bergman
Äpplekriget/Æblekrigen
I: Tage Danielsson
I havsbandet (tv-film)
I: Bengt Lagerkvist
- 1972: Nybyggarna/Nybyggerne
I: Jan Troell
Embassy/Mord i ambassaden
I: Gordon Hessler (England)
- 1973: The Exorcist/Eksorcisten
I: William Friedkin (USA)
- 1974: Steppenwolf
I: Fred Haines (USA)
Ägget är löst/Ägget er skørt!
I: Hans Alfredson
- 1975: Trompe l'oeil
I: Claude d'Anna (Frankrig/Belgien)
Cadaveri eccellenti/Magten og dens pris
I: Francesco Rosi (Italien/Frankrig)
The Ultimate Warrior/Dødens by
I: Robert Clouse (USA)
Three Days of the Condor/Tre døgn for Condor
I: Sydney Pollack (USA)
- 1976: Voyage of the Damned/S/S St. Louis – Skibet som fik
verden til at skamme sig
I: Stuart Rosenberg (England)

- Foxtrot/The Other Side of Paradise
I: Larry Pearce (Mexico/Schweiz)
Il deserto dei tartari
I: Valerio Zurlini (Italien/Frankrig)
Cuore di cane
I: Alberto Lattuada (Italien/Vesttyskland)
- 1977: Exorcist II – The Heretic/Eksorcisten II – Kætteren
I: John Boorman (USA)
March or Die/Fremmedlegionens helte
I: Dick Richards (England)
Gran Bolito
I: Mauro Bolognini (Italien)
- 1978: Brass Target/Jagten på naziguldet
I: John Hough (USA)
- 1979: Hurricane/Orkanen
I: Jan Troell (USA)
A Look at Liv (dokumentarfilm)
I: Richard Kaplan (USA)
La Mort en direct
I: Bertrand Tavernier (Frankrig/Vesttyskland)
- 1980: Flash Gordon/Flash Gordon
I: Michael Hodges (USA)
- 1981: She Dances Alone (stemme)
I: Robert Dornhelm
Victory/Victory – Fangelejrens helte
I: John Huston
Conan the Barbarian/Conan Barbaren
I: John Milius (USA)
- 1982: Ingenjör Andréas luftfärd/Den umulige drøm
I: Jan Troell
Target Eagle/Jugando con la muerte/Ørnen i dobbelt-
ild
I: Anthony Loma (Spanien/Mexico)
- 1983: Le cercle des passion
I: Claude d'Anna (Frankrig/Spanien)
Never Say Never Again/Never say never again
I: Irvin Kershner (USA)
Strange Brew/Det fanatastiske øl
I: Dave Thomas, Rick Moranis (USA/Canada)
- 1984: Dune/Dune Ørkenplaneten
I: David Lynch (USA)
Dreamscape/Så går den vilde drømmejagt (dansk vi-
deotitel)
I: Joseph Ruben
Samson and Delilah (tv-film)
I: Lee Philips (USA)
Kojak: The Belarus File (tv-film)
I: Robert Markowitz (USA)
- 1985: Quo vadis (tv-føljeton)
I: Franco Rossi (Italien)
The Last Place on Earth (tv-film)
I: Ferdinand Fairfax (England)
Christopher Columbus (tv-film)
I: Alberto Lattuada (Italien/Frankrig/USA)
- 1986: Hannah and Her Sisters
I: Woody Allen (USA)
Oviri/Le passage du sauvage
I: Henning Carlsen (Danmark/Frankrig)
Duet for One
I: Andrei Konchalovski

Desuden skal Max von Sydow ifølge nogle kilder have med-
virket i filmene Black Journal (1977), Venetian Lies (1981)
og Emerald (1985), der dog ikke har kunnet identificeres.

Man har vel i grunden lov at se Max von Sydow som inkarnationen af en bestemt sortsynet fase i Bergmans livsværk: Da instruktøren fra Ægteskabsscenerne og fremad trækker i en mere folkelig retning, bliver Sydows passioneret hemmelighedsfulde skikkelse overflødig (og Erland Josephsons mere spydigt selv-ironiske fysiognomi dukker frem i billedfeltet som Bergmans alter ego). I virkeligheden kan man opfatte det som Bergmans afsked med en fase af sit eget (kunstneriske) liv, da han iscenesatte Max von Sydow i »Vildanden« (72) som den tragiske vildførte idealist: en selvcentreret misantrop, en lykkefordærver, destruktiv og selvdestruerende. Kritikerne Jan Aghed har (i Sydsvenska Dagbladet) meget træffende sammenfattet, hvad det var, der i en årække gjorde Sydow til selve indbegrebet af det »bergmansk søgende menneske, præget af tunge autoriteter både i sin tro og i sin tvivl. Nok findes der glade figurer i Bergmans film, ikke alle går i knæ ved tanken om Guds fravær og verdens ondskab, men von Sydows fremtoning på film er af en art, så bare tanken om munterhed fra hans side forekommer upassende. Ansigtets skulpturelle strenghed, trækkenes tyngde, mundens stramhed, det gennemtrængende blik – på det fysiognomi hviler hans visuelle tiltrækning. Det er ansigtet hos en vred bonde, en forpint intellektuel, en troens fanatiker.«

Ud fra denne karakteristik er det ikke så

svært at forstå alt det, der er gået galt i Max von Sydows amerikanske karriere. Selv opfatter han debut'en som Kristus i *The Greatest Story Ever Told* (65) som et rent flop. Hans medvirken i mere kommercielle hits som *Eksorcisten*, *Flash Gordon* og *Never Say Never Again* har heller ikke været meget tilfredsstillende for hans vedkommende: Han har en flair for det mere diskret skurk-agtige, men pudsigt nok vil han meget hellere have lov til at spille ud i den store, melodramatiske stil. Det var i hvert fald, hvad han forklarede i forbindelse med sin rolle som fyrst Osric i John Milius' *Conan, barbaren* (81):

»In most of my roles, not just Bergman's films, I play that withheld character. I have to use very strict economy in my means of expression. So when I get a part like Osric, with the chance to let it all go – which is what pulled me to acting in the first place – I really enjoy it.«

For os andre har det nok været mere 'fordøjeligt' at følge Sydow i hans samarbejde med Jan Troell: Fra *Udvandrerne* (71) og *Nybyggerne* (72) til *Den umulige drøm*, 82, hvor han igen fik lov at fremstille en af sine store, fanatiske og vildførte idealister. Og så har man måske lov til at håbe på, at en af de tydeligst Bergman-påvirkede instruktører, Woody Allen, kan frigøre nye – komiske? – sider af von Sydows talent i *Hannah and Her Sisters* (som fik Europa-premiere ved festivalen i Cannes).

Illustrationer:

Øverst s. 17: med Bengt Ekerot i *Det syvende segl*. Nederst s. 17: i *The greatest Story Ever Told*. S. 18: i *Eksorcisten*. Herover: med Ornella Muti i *Flash Gordon*. Herunder: med Donald Sutherland i *Oviri* (foto: Rolf Konow).

